

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KULLANILAN “RİŞTE-İ MERYEM” SÖYLEMİ/MAZMUNU ÜZERİNE BİR MÜTÂLAA

A REVIEW ON THE DISCOURSE OF THE “ROPE OF MARY” USED IN THE CLASSICAL TURKISH POETRY

Yavuz ÖZKUL*

Öz

Mazmun, Klasik Türk şiirinin temel unsurlarından biridir. Genel olarak mazmun, bazı kelime veya mefhumlara yüklenen anlamların, çeşitli edebi sanatlar yardımıyla, asıl anlamı dolaylı olarak anlatan, sezdiren sözleri ifade etmektedir. Klasik şiirimizdeki mazmunların anlam boyutlarını ortaya çıkarıp anlayabilmek için Osmanlı toplumunun kültürel hayatındaki bilgilerden faydalanmak gerekmektedir. Bu maksatla yazılan eserlerden biri olan “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı”nda A. Talat Onay’ın, “rişte-i Meryem” maddesinde, “... tâbirin neden ve ne suretle meydana geldiği meçhulümüzdür.” ifadeleri bu çalışmanın hareket noktası olmuştur. Bu münasebetle “rişte-i Meryem” söyleminin kaynağı üzerinde durulacaktır. Söz konusu kavramın İncil’lerdeki metinlerde yer alan ve bu söylemin oluşumuna kaynaklık eden müjde sahnesi ile Kur’ân-ı Kerim’de anlatılan müjde ayetleri karşılaştırılacak ve taranan divanlarda tespit edilen “rişte-i Meryem” söylemini muhteva beyitler izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Mazmun, Rişte-i Meryem.

Abstract

Mazmun is one of the basic elements of Classical Turkish poetry. In general, the mazmun expresses the words which imply the meaning of the word, the meaning attributed to some words or concepts, indirectly, with the help of various literary arts. In order to understand the meaning dimensions of the mazmuns in our classical poetry, it is necessary to benefit from the information in the cultural life of Ottoman society. One of the works written for this purpose, “The Mazmuns and Explanations in the Old Turkish Literature” A. Talat Onay, in the article “rope of Mary (rişte-i Meryem) ... how and why the phrase occurred is unknown.” expressions were the starting point of this study. In this connection, the source of the rope of Mary (rişte-i Meryem) discourse will be emphasized. The gospel scene mentioned in the texts of the concept in the Bible and the source of this discourse and the gospel verses described in the Qur’an will be compared and the verses about the discourse of rope of Mary (rişte-i Meryem) which is determined in the scanned divans will be explained.

Keywords: Classical Turkish poetry, Mazmun, Rope of Mary.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, bünyesinde barındırdığı pek çok kültürel, dinî, estetik vs. değerlerle oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Klasik Türk şiiri, sahip olduğu bu çok yönlü içeriğin gizli kalan pek çok taraflarının ortaya çıkarılmasına rağmen henüz keşfedilmemiş sayısız unsurları da içinde barındırmaktadır. Aynı zamanda Müslüman Türk toplumunun yaşantısının, inançlarının, duygu ve düşüncelerinin bir yansıması olan klasik Türk şiirinin bünyesinde barındırdığı mazmunları ve kavramları çözebilmek, kelime veya tamlamaların metin içerisindeki işlevini, edebi sanatlarla yoğrularak oluşturduğu bütünlüğü anlayarak ortaya koymak önemlidir.

Duygu ve düşüncelerini birkaç beyitte ifade etme gücünü gösterebilen divan şairleri, anlatmak istediklerini çoğu zaman bu mazmunlar vasıtasıyla anlatma yoluna gitmiş, manâyı kelimelerin arasına gizleme maharetini göstermiştir. Yani: “ Bir manâ veya mefhûmu, özelliklerini çağrıştırarak kelime grupları içinde gizlemişlerdir. Çünkü esas olan, beyit (veya halk şiirinde kıta) üzerinde dikkatle düşünüp gizli güzelliği görebilmek, keşfedebilmektir.” (Pala, 1999, 400)

Onay, “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı” adlı ansiklopedik sözlükte mazmundan, bilinmeyen izaha muhtaç mefhumlar, sözler olarak bahseder. (2004, 55) Aynı eserde Tahir Olgun tarafından yazılan “Tebrik ve Teşekkür” de de mazmun, “divanlarda duran kapalı sözler” olarak ifade edilir. (2004, 62) Mine Mengi ise “manzum üzerine düşünceler” isimli yazısında çeşitli kaynaklardan mazmunla ilgili bilgiler verdikten sonra özetle şunları söylemektedir:

“Mazmun, edebi metinlerde geçen ve anlamı artık bilinmeyen dolayısıyla anlaşılmasında zorluk olan kelime, terkip ya da ibaredir. Mazmun, kalıp benzetme, klişe mecazdır. Mazmun, divan edebiyatının kendi dünyası içindeki

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, yozkul81@gmail.com

bilinmeyen hayal, inanış ve düşüncelerin beyit ya da beyitlerdeki dolaylı anlatımıdır. Bu tanımlardan üçüncüsünün, mazmun karşılığı eski sözlüklerde kullanılan nükteli, cinaslı, sanatlı sözle bağlantısı akla gelmektedir. Öte yandan mazmunun söz konusu karşılığıyla kastedilen, beyitteki kelime ya da kelime grupları arasındaki daha çok tenasüp, telmih unsurlarına vb. belirli çağrışımlara dayalı anlam ilişkisinin varlığıdır. Nitekim eski metinlerde geçen mazmunla kastedilen de bu olmalıdır. Çünkü eski şâirin de mazmunun gizlilik, kapalılık, ince anlamlılık, özgünlük vb. niteliklerini belirttiği beyitlerde mazmundan belirli çağrışımlara dayalı bu dolaylı anlatımı anladığını tahmin etmek zor değildir." (Mengi, 2010, 51)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere mazmun, aslında gizli olduğu bilinen ancak gizli olması tercih edilen, dolaylı anlatıma dayanan, çok yönlü bir dil ve anlatım ustalığıdır. Çalışmamızın konusu mazmun olmadığından dolayı mazmuna dair ayrıntıya girme lüzumunu görmüyoruz.¹

Bu yazının odağında "rişte-i Meryem" mazmununun divan şâirlerince ne manada kullanıldığı, şâirlerin bu mazmunla neyi kastettiklerinin anlaşılabilmesi olacaktır. A. Talat Onay, divan şâirlerinin bu mazmunu, İncil-i şeriften Hristiyanların aldıkları Meryem'e müjde sahnesine dayandırmıştır. Bu sebeple çalışmamızda öncelikle bu söylemden yola çıkarak Hristiyanlıkta Hz. Meryem'e müjde sahnesinin kutsal metinlerde ve Hristiyan ikonografisindeki kullanımına değinilecektir. İkinci olarak Hz. Meryem'in, Hz. İsa'ya hamile kalmasıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetler incelenecektir. Bu vesileyle Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'e müjdelenişi karşılaştırılarak "rişte-i Meryem" söyleminin kaynağı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise, kutsal metinlerdeki bu anlatılar doğrultusunda rişte-i Meryem söyleminin klasik Türk şiirindeki örnekleri incelenerek şâirlerin "rişte-i Meryem" mazmununu hangi suretle kullandıkları gösterilmeye çalışılacaktır.

Hristiyan Kaynaklarında Müjde ve Rişte-i Meryem (Meryem'in İpi)

Klasik Türk şiirinde Hz. Meryem'le ilgili kullanılan söylemlerden biri olan "rişte-i Meryem" ifadesi ile ilgili veriler İslami kaynakların dışında yer almaktadır. A. T. Onay, "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı" isimli eserinde bu kavram hakkında şunları söylemekte:

"İncil-i şeriften Hristiyanların aldıkları bir mevzu vardır. Hz. Zekeriyâ köy kızlarına eğirmek üzere yün dağıttığı sırada Hz. Meryem'e de kırmızı yün düşmüş ki bu kendisinin dünya evine girmeyeceğine alâmet imiş." (Onay, 2004, 412)

İnciller'de bu husus Hz. Meryem'in, Hz. İsa'nın doğumuyla müjdelendiği tasvirler içerisinde yer almaktadır. Hristiyanlığa göre Tanrı, Hz. İsa'nın bedeninde cisme bürünerek insanların arasına girmiştir. Bu hadisenin bir mucize olarak gerçekleşmesi sahnesi Hristiyanlıkta "müjde" olarak isimlendirilmiştir. Bu müjde kaynaklarda iki sahnede sunulur. Bunlardan biri Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamileliği haberini evinde aldığı müjde, diğeri "kuyuda müjde"dir. Bu hususta Tanrı kelamı olarak görülen İncil, Hristiyanlarca Meryem'e müjde sahnesine kaynaklık etmiştir. Meryem'e müjde sahnesinden Kanonik İncillerden² sadece Luka'da söz edilmektedir. Luka inciline göre "Tanrı tarafından Hz. Meryem'e gönderilen Cebrail, onun yanına gelerek "Selam, ey Tanrı'nın lütfuna erişen kız!" sözleriyle onu selamladıktan sonra ona Hz. İsa'yı müjdeler. (İncil info: Luka 1: 26-38) Ancak bu sahnede Hz. Meryem'in elinde ip eğirmesinden söz edilmez.

Müjdenin vuku bulduğu anı tasvir eden bölümde Hz. Meryem'in evde yün eğirmekte olduğu bilgisi sadece apokrif İncillerde verilmektedir. Bu tasvirlerde yün ve kirmen unsurları Yakup incilinde karşımıza çıkıyor. Apokrif İncillerden Yakup İncilinde³, Hz. Meryem'e müjde haberi verilmeden önceki bölümde rahiplerin aralarında yaptıkları istişare sonunda Rabb'in mabedine bir perde yapmayı kararlaştırdıklarından ve Hz. Meryem'in de aralarında bulunduğu diğer yedi kıza bu görevi tevdi ettiklerinden, hangi ipi kimin

¹Mazmunun tanım ve kapsamı hakkında yapılan şu çalışmalara göz atılabilir: Mehmet Çavuşoğlu (1984). Mazmun (Mazmun Kelimesi ve Kullanılış Örnekleri). *Türk Dili*. C. 48, S. 388-389, s. 198-205 ; Halûk İpekten (1993). Divan Şiirinde Mazmunlar. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 9-13; İskender Pala (1999). "Mazmunun Mazmunu", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz.: Mehmet Kalpaklı), İstanbul, YKY; Şener Demirel (2002). "Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme" *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, s. 117-142; Şener Demirel (2007). "Mazmundan İmgeye Bir Yolculuk", *A.Ü. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 138-151; Mine Mengi (2010). "Divan Şiiri ve Bıkr-i Mana", "Divan Şiiri Dilindeki Mana, Mazmun Nükte Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme", "Mazmun Üzerine Düşünceler", *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları; Esat Harmanlı (2012). "Mazmunun Yolculuğu", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 27, s. 125-142.

²Günümüz Hristiyanları İncilleri, "Kanonik" (Sahih) ve "Apokrif" (Mevzu) İnciller olarak iki gruba ayırırlar. Apokrif saydıkları İncilleri de muhteva ve özelliklerine göre sınıflara ayırırlar. "Yahudi Hristiyan İncilleri, Koptik İnciller, Gnostik İnciller" vs. gibi. Hz. İsa'nın annesini ve çocukluğunu konu edinenlere "Çocukluk İncilleri" (Infancy Gospels) derler. Bunların isim ve sayıları değişik olmakla birlikte, hepsinin temelini ve kaynağını teşkil eden iki İncil vardır. Birincisi Hz. İsa'nın kardeşi Yakub'a atfedilen "Yakub'un İlk İncili", ikincisi havari Tomas'a atfedilen "İbrani Tomas incili"dir. (Sarıkçıoğlu, 2009, 122)

³Yakup İncili Hristiyanlığın ilk çağlarında kaleme alınmış, ortaçağ boyunca da çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Protevangelion adıyla da anılan bu metin 10:10-11:8 arası pasajlarında Meryem'e Kuyuda Müjde sahnesiyle ilgili olan ve birçok kompozisyonda yer alan unsurlara da kaynaklık etmiştir (Bornovalı, 2008, 34)

dokuyacağı hakkında çekilen kuradan, Meryem'in şansına gerçek ibrişim ve erguvani düşmesinden ve Meryem'in melek tarafından müjdelenmesinden bahseder.⁴

Meryem'e müjde ile başlayan ve İsa'nın doğumunu takip eden olaylar Yakup İncilinden başka *Apokrif-Matta (Pseudo-Matta), Meryem'in Doğumu İncili (Gospel of the Nativity of Mary)* gibi apokrif İncillerde yer almaktadır. (Kazancı, 2010, 106) Bunlardan Pseudo-Matta İncilinde verilen müjde sahnesinde Meryem'in ip eğirmesinden söz edilir.⁵

Eski Ahit'te de Yeni Ahitte meydana gelecek olayların öncülü olduğuna dair yorumlar çok sayıdaki Hristiyan düşünürü tarafından dile getirilmiştir. Bu görüşler arasında Hz. Meryem'e verilen "müjde" de yer alır. Bunlardan biri Meryem'e müjdenin habercisi sayılan İşıya'nın 7:14 ve 9:6-7 sayılı pasajlarında verilen müjdedir. İşıya haricinde Musa, Daniel ve Ezekiel'in de öngörü içerikli mesajlarında da Meryem'e müjde hadisesine benzer yahut müjdenin çok önceleri gerçekleştiğine dair söylemler mevcuttur. (Bornovalı, 2008, 31-33) Ancak yine bu bölümlerde Meryem'in ip eğirmesi ile ilgili bilgi verilmemektedir.

Hz. İsa'nın doğum rivayetleri ile başlamış olabileceği tahmin edilen İbraniler İncilinden kalan parçalarda şu ifadeler yazılıdır: "İsa insanlar için dünyaya gelmek istediğinde, Tanrı gökte Mikail isimli kuvvetli bir güç seçti ve Mesih'i onun gözetimine emanet etti. Ve güç dünyaya geldi ve O Meryem diye adlandırıldı ve Mesih onun vücudunda yedi aylık idi." (Sarıkçıoğlu, 2009, 119) Bu pasajda da Hz. Meryem'in Hz. İsa ile müjdelendiği bildirilmekle beraber müjde ile ilgili ayrıntıların olmadığı ve ip eğirme tasvirinin yer almadığı görülmektedir.

Hristiyan ikonografisi açısından da Meryem'e müjde sahnesi önemli bir yere sahiptir. Hristiyan dünyasının bu sahnesi Tanrı'nın enkarnasyon yoluyla insanlık tarihine girdiği stratejik anı belirlediği için Hristiyan sanatının en çok işlenen konularından da biridir. (Mathews'tan aktaran Bornovalı, 2008, 39)

Erken orta çağ dönemi Batı ve Doğu Avrupa'da gözlemlenen geleneksel ikonlara göre haber/müjde sahnesi belirli bir kalıbı takip etmekteydi. Meryem genellikle ip eğirirken -sık sık elinde bir öreke ile veya kırmızı yahut mor renkli iğ ile ip eğirirken- tasvir edilmiştir.⁶ (Geller, 2004, 216) Müjde sahnesinde; Cebrail Meryem'i ziyaret ettiğinde, Meryem'in elinde mor ya da kırmızı ip eğirirken tasvir edilmesinin en yaygın ikonografisi ise şu şekildedir; Meryem, Tapınaktan çıkacak yaşa geldiğinde, Yusuf ile nişanlanmış ve Tapınaktan çıkartılmıştır. Ancak bakireliğini korumaktadır. Bunu ise her yıl Tapınak için dokunacak örtülerin seçiminde tercih edilen bakire kızlar arasında Meryem'in de olduğunu, apokrif kaynaklı göndermelerden anlıyoruz. Her bakire kız, bir renk örtü dokumak ile görevlendirilir. Meryem'in bahtına ise mor ya da kırmızı renk örtü örmek düşer. Meryem'in Tapınak için bu örtüyü ördüğü günlerde, Cebrail O'na; İsa'nın doğumunu müjdelemek için gelir. Hristiyan resim sanatında, bu kırmızı ya da mor renkte örülen örtünün/ipin/yünün ikonografisi; Meryem bir taraftan elinde Tapınak için örtü dokurken, bir taraftan da İsa'nın etini kemiğini rahminde dokumaya başlamıştı şeklinde kabul bulmuştur. (Demir, 2018, 384)

Müjde olayının Hristiyanlığın kutsal metinleri ve onları ölçü alan ikonlara yansıyan bu görüntülerine baktığımızda hadise ile ilgili kimi metinlerde ayrıntılı kimilerinde yüzeysel bir anlatımın

⁴ "X. 1 - Rahipler bir istişarede bulundu (ve) karar verdiler: "Rabbin mabedine bir perde yaptıralım." Ve rahip dedi: "Davud soyunun bekar kızlarını bana çağırın!" Hizmetçiler gittiler ve aradılar, (öyle) yedi genç kız buldular. Ve Rahip, Davud soyundan Tanrı katında lekesiz olan Meryem kızı da hatırladı. Ve hizmetçiler gittiler ve getirdiler. 2- Sonra onları Rabbin mabedine götürdüler ve Rahip dedi: "Altın, amyant, pamuk, ipek, mavi mücevher, erguvani ve ibrişimi kimin dokuyacağı hakkında, kura atın!" Ve Meryem'in şansına gerçek ibrişim ve erguvani düştü. Ve onu aldı evine gitti. O zamanda Zekeriya konuşamaz oldu ve Zekeriya (tekrar) konuşuncaya kadar, yerine (rahip) Samuel vekalet etti. Meryem ise erguvaniyi aldı ve eğirdi."

XI. 1 - Ve (bir gün) testiye aldı kuyudan su doldurmak için dışarı çıktı. Ve bir ses ona dedi: "Lütuf bulmuş, selam sana, kadınlar arasında bereket bulmuş, Rab seninle olsun" ve bu sesin nereden geldiğini görmek için Meryem sağına ve soluna baktı. Ve titredi, eve gitti, testiye bıraktı. Purpuru (değerli özel boyalı ipliği) aldı. Sandalyesine oturdu ve eğirdi. 2- Ve (birdenbire) Rabbin bir meleği önünde duruyordu ve dedi: "Meryem korkma! Çünkü sen kadir (Tanrı) önünde lütuf buldun ve onun kelimandan hamile kalacaksın" O bunu işitince şaşırıp ve dedi: "Tann'dan, hamile mikalacağım, her kadın gibi doğuracak mıyım?..."

XII. 1 - Ve o erguvani ve parlak kırmızıyı tamamladı ve rahibe götürdü. Ve rahip onu aldı. (Meryem'i) takdis etti ve dedi: "Meryem, Rabimiz Allah senin adını büyük yaptı ve dünyanın bütün kavimleii arasında seni takdis etti." ... (Sarıkçıoğlu, 2009, 129-130; Miller, 1994, 388-389)

⁵ "9.1. Sonraki gün Meryem ibriğini doldurmak için kaynağın yanında dururken Tanrı'nın bir meleği ona göründü. "Sen seçilmiş olansın ey Meryem, karnında Tanrı için bir barınak hazırladın. Sende oturmak üzere gökten bir ışık gelecek ve senin sayende tüm dünyada parlayacak." 9.2. Yeniden, üçüncü gün, parmaklarıyla mor ipliği işlerken, evine ifadesi imkansız yakışıklılıkta bir genç girdi. Onu gören Meryem, korktu ve titremeye başladı. "Korkma, Meryem" dedi, "sen Tanrı tarafından takdir edildin, ve karnında belirecek olan kralı doğuracaksın. O sadece yeryüzünde değil tüm asırlar boyunca gökyüzünde de hüküm sürecek." (Craveri'den aktaran Bornovalı, 2008, 35)

⁶ Hem Doğu'da hem Batı'da bir iğ veya iplik ve yün sepeti tutan Meryem görüntüsü yaygındır. Mozaikler, fildişi oymalar, mermer kabartmalar ve beşinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmış yazmalarda Meryem'in el veya kucağında bir yün sepeti, iğ ve iplik belirgin şekilde göze çarpar. Doğudaki metinlerde ip eğirmesi yaygındır. Onun ip eğirmesi mecazi olarak enkarnasyonu (teslis inancına göre Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'in karnında ete ve kemiğe bürünmesi) temsil eder. (Miles, 2014, 638)

gerçekleştiği görülmektedir. Çalışmamızın merkezini oluşturan “rişte-i Meryem (Meryem’in ipi)” söylemi ile ilgili parçalara baktığımızda Hz. Meryem’in melek tarafından müjdelendiği sahnelerde ip eğiren Meryem tasviri ile karşılaşırız. Ayrıca bazı metin ve ikonlarda bu ipin kırmızı veya mor olduğu yönünde bilgiler de verilmekte.

Özellikle müjde sahnesini tasvir eden ikonlarda baskın renkler olarak karşımıza çıkan kırmızı ve mor renkler Meryem’in eti ve kanı ile onun Davud soyundan gelen bir soylu oluşunu ifade eder. (Geller, 2004: 216) Bu nedenle müjde sahnesini tasvir eden ikonlarda kırmızı ve mor rengin baskın olarak kullanılmasının sebebini aynı inanç sistemi içerisinde aramak gerekmektedir.

Mor-kırmızı renkler Kitab-ı Mukaddes’te vurgu yapılmış önemli iki renktir. Eski Ahit Mısır’dan Çıkış 26:31’de; “...Lacivert-mor-kırmızı iplikle özenle dokunmuş ince ketenden bir perde yap...” ve yine Eski Ahit Mısır’dan Çıkış 26:36’da; “...Çadırın giriş bölümüne lacivert-mor-kırmızı iplik ile özenle dokunmuş ince ketenden nakışlı bir perde yap...” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, lacivert-mor-kırmızı renkler, kutsal renkler olması adına önemlidir.⁷ (Demir, 2018, 385)

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Meryem’in Hz. İsa İle Müjdelenmesi

Bu bölümde Hz. Meryem’in Hz. İsa’ya hamile kalışını anlatan ve bu mucizeye işaret eden ayetlerden bahsedilecektir. Maksadımız Kur’ân-ı Kerim’de üzerinde durulan bu mucizede, Klasik şiirimizde “rişte-i Meryem” tabir olunan söylemin izini takip etmek olduğundan ayetlerin izahına yönelik bir yola gidilmeyecektir.

Hz. Meryem, İslam dininde müstesna bir yeri olan, inananlar için iyi bir örnek ve ideal bir kadın olarak gösterilmiştir.⁸ Kur’ân-ı Kerim’de onun adına müstakil bir sure (Meryem: 19) bulunmakla beraber 34 yerde ismi zikredilmektedir.⁹ İffet, zühd, takva, dünyevi meşgale ve kaygılardan soyutlanmışlık ve Allah’a adanmışlığın sembolü olarak gösterilen Hz. Meryem bu vasıflarıyla ideal bir sūfinin vasıflarına sahip olarak düşünülmeyle beraber Allah tarafından seçilmesi, kendisine çeşitli kerametlerin verilmesi gibi özellikleriyle de bir “veli” de bulunan özelliklere sahiptir. (Ay, 2011, 124)

Kur’ân-ı Kerim’de şahsiyetinin yanında hayatının mühim hadiseleri de tasvir edilen Hz. Meryem’in yaşadığı en ilginç olay şüphesiz Hz. İsa’ya hamile kalışıdır. Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Meryem’in Hz. İsa ile müjdelenmesi ve hamileliği birkaç yerde zikredilir. Özellikle Meryem suresinde bu mucize etraflıca anlatılmaktadır. Meryem suresinin 16 ve 22. Ayetleri Hz. Meryem’in Hz. İsa ile müjdelenmesini şöyle anlatır:

“...(Ey Muhammed!) Kitapta (Kur’an’da) Meryem’i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germiştin. Biz, ona Cebrail’i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem, “Senden, Rahman’a sığınırım. Eğer Allah’tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)” dedi. Cebrail, “Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim” dedi. Meryem, “Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım halde, benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Cebrail, “Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle taktir ettik. Bu zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir” dedi. Böylece Meryem çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi...” (Meryem: 19/16-22).

Âl-i İmrân 45-48. ayetlerde de bu hususla ilgili şu ayetler geçer:

“...Hani melekler şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryemoğlu İsa Mesih’dir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah’a çok yakın olanlardandır.” “O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır.” (Meryem), “Ey Rabbin! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?” dedi. Allah, “Öyle ama, Allah dilediğini yaratır. O bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece “ol” der, o da hemen oluverir” dedi. Ve Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncili öğretecek...” (Âl-i İmrân: 3/45-48)

Ayrıca muhtelif ayetlerde bu mucizeye göndermeler yapıldığı görülmektedir. Enbiyâ sûresinde bu olaydan şöyle bahsedilir: “İrzini korumuş olan kadını da (Meryem’i de) hatırla. Ona ruhumuzdan üfle miştik. Kendisini de, oğlunu da âlemlere (kudretimizi gösteren) birer delil yapmıştık. (Enbiyâ: 21/91)

Mü’minün, Âli İmrân, Nisâ ve Tahrîm surelerinde de bu mucizeden şu şekilde bahsedilir:

⁷ Müjde sahnesinde Meryem’in kirmeni ile ipin mor veya kırmızı renkte olması hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Demir (2018). “Meryem’e Müjde Sahnesinde Meryem’in Kirmeni, Kırmızı ve Mor Yünü Üzerine Görüşler”. *Bilimname*, S. 36, s. 351-373.

⁸ Ayet ve hadislerde Hz. Meryem’in ideal bir kadın olarak anlatılması hakkında detaylı bilgi için bk.: Hafsa Fidan Vidinli (2010). “Kur’an’da Uc Kadın: Havva, Meryem, Sebe Melikesi”. *Kur’an ve Kadın Sempozyumu 4-5 Haziran Ankara*, s. 159-162, Abdülhelim Koçin (2017). “Virgin Mary’s Importance in Islam and its Reflection on Classical Turkish Literature and Turkish Language. *Journal of History Culture and Art Research*, V. 6, I. 6, p. 283-289.

⁹ Bakara: 2/87-253, Âli İmrân: 3/33-34-35-36-37-42-43-44-45, Nisâ: 4/156-157-171, Mâide: 5/17-46-72-75-78-110-112-114-116, Tevbe: 9/31, Meryem: 19/16-27-34, Mu’minün 23/50, Ahzâb: 33/7, Zuhuruf: 43/57, Hadid: 57/27, Sâf: 61/6-14, Tahrîm: 66/12.

Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik. (Mü'minün: 23/50)

Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi. (Âli İmrân: 3/59)

"...Meryemoğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur...". (Nisa: 4/171)

Allah, bir de iffetini sapsağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem'i de (inananlara) örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi. (Tahrim: 66/12)

Bu ayetler Hz. Meryem'in Allah'ın (c.c.) seçkin bir kulu olduğunu ve bir oğulla müjdelendiğini açıkça göstermektedir. Hz. Meryem'in hamileliği ve Hz. İsa'nın ana rahmine düşmesi bilinen yolun dışında yani baba olmaksızın dünyaya gelmesi Allah'ın yaratma kudretinin ve "ol" emrinin bir tecellisi olarak görülmektedir. Bütün varlıklar onun (c.c.) eseri olmakla beraber Hz. Meryem'in hamileliği ve Hz. İsa'nın doğumu onun (c.c.) bir mucizesi olarak kendini göstermektedir. Kur'ana göre gerek Hz. Meryem'in hamileliğinin kendisine bildirilişi ve Hz. İsa'ya hamile kalışı gerekse Hz. İsa'nın doğumunun betimlendiği ayetlerde, İsevî kaynaklarda söz konusu edilen müjde sahnelerindeki ip eğirme tasviri bulunmamaktadır.

Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Klasik Türk şairlerinin kullanmış olduğu "rişte-i Meryem" söyleminin Hristiyan inancı doğrultusunda, Eski ve Yeni Ahit'te yer alan ve Hristiyanlarca "Meryem'e Müjde, beşâret-i Meryem" olarak adlandırılan, Hz. Meryem'in Hz. İsa ile müjdelendiği sahnelerden esinlenerek yahut Hristiyan halk arasında söylenmiş olan müjde anlatılarından aldıkları söylenebilir.

Klasik Türk Şiirinde Rişte-i Meryem

Klasik Türk edebiyatı, dini konuları çokça kullanan ve dokusunu dinden ve dini kaynaklardan; ayetten, hadisten ve İslamî ilimlerden oluşturan edebi bir gelenektir. Dini kaynaklar ifadesiyle birinci dereceden esas kaynaklar durumunda olan ayet ve hadisler; ikinci dereceden bu iki temel kaynak etrafında oluşturulan tefsir, kelam, fıkıh, vb. İslamî ilimler; üçüncü dereceden ise tarih, siyer, tercüme-i hal, tabakat eserleridir. (Kara, 2016, 17)

Klasik Türk edebiyatının eserlerinin ortaya çıktığı dönemlerde yazılan sayısız Kur'an tercümesi ve yorumlarında, özellikle tefsir (yorum) kitaplarında, Meryem Ana ve oğlu İsa hakkında çok fazla bilgi vardır. (Koçin, 2017: 290)

Bununla beraber Hz. Meryem, klasik Türk şiirinde saflığı, kendini ibadete adanması, hamileliği, Hz. İsa'nın annesi olması, kucağındaki İsa, sütü, doğum esnasındaki ve sonrasındaki olağanüstü haller, buhur-ı Meryem, karalar giymesi, kiliselerde bulunan ikonlardaki tasviri, Meryem Ana Kilisesi, rûze-i (savm-ı) Meryem gibi hususlara telmihlerle; söz, mana, şiir, tab'ı, tabiat, hal, la'l gibi sözcüklerle teşbih ilgisi içinde geçmektedir. (Tunç, 2010, 240-241; Ayçiçeği, 2016, 1-10)

Hz. Meryem'le ilgili divanlarda zikredilen kavramlardan biri de *rişte-i Meryem*'dir. "rişte-i Meryem'in gözle görünmeyecek ve katlanmayacak kadar ince bir iplik demek olduğunu ifade eden Onay, Hz. Meryem'in eğirdiği bu ipin iki kat etmeden görünüp dokunamayacak incelikteki bir iplik demek olduğunu nakleder. (2004, 412) Ayrıca Osmanlı dönemi bazı ticaret ve gümrük belgelerinde "rişte-i Meryem" tabirinin "ince yün iplik"i ifade için kullanıldığı görülmektedir.¹⁰

Divanlarda tespit edebildiğimiz kadarıyla bu mazmun genel manada "incecik, bazen de gözle görünemeyecek kadar incelikte bir iplik" anlamında teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Ayrıca Hz. İsa'nın semaya urucunda eskilerini yamamak için yanına aldığı iğne sebebiyle dördüncü kat semada kalması da bu beyitlerde işaret edilen diğer bir husustur.

Kâtip-zâde Sâkıb, rişte-i Meryem'in görünmeyecek kadar ince yapılı bir ip olduğuna işaret eder. Hz. İsa iğnesini, Hz. Meryem ipini vermiş olsa bile âşığın gönül yarasını iz bırakmadan dikmek mümkün olmayacaktır. Ayrıca bu ipin ince olmasının yanında yara dikebilecek sağlamlıkta olduğu anlaşılmaktadır.

Virse Meryem rişte 'İsâ süzenin ger 'âşıkun

Mümkün olmaya refû zahm-ı dil-i nâ-şâdına

Kâtip-zâde Sâkıb, G. 545/3

¹⁰ "Defter oldur ki işbu mâh-ı Cemâziyelâhir'in guresinden gâyetine gelince Mudanya Gümrüğü'nün hâsılât-ı mîrîsini beyân eder. ... "Rodoscuk'dan gelen Gabril zimmî, **rişte-i Meryem** 30 kıyye, fi 45/ Rodoscuk'dan gelen Hacı Abidin Ağa, âhen-i hâm 746 çubuk fi 15, na'l 7 denk fi 90, **rişte-i Meryem** 14 kıyye fi 40..." Hicri 1220 yılının Cemaziyelahir ayı Mudanya gümrük kayıtları belge no: "BOA., C.ML, 5528/125, 29. C. 1220". (Çiftçi, 2012, 312)

Hâletî, “sevgilinin lütuf merheminin âşıkların gönül yarasına yeteceğini, bu sebeple ne Meryem’in ipine ne de İsa’nın iğnesine gerek olduğunu” söyleyerek âşıkların gönül yarasının sadece sevgilinin lütuf merhemiyile kapanacağını ifade eder. Ayrıca Hz. İsa’nın dördüncü kat felekte üzerinde dünya malını temsil eden bir iğnenin bulunması ve daha ileriye gidemeyişine işaret edilir. Hâletî’nin ifadesine göre de rişte-i Meryem, ince olması yanında sağlamdır. Bununla beraber dikilecek kadar derin olmayan yaraya merhem sürüldüğü de anlaşılmaktadır.

Yeter zahm-ı dil-i erbâb-ı ‘ışka merhem-i lutfun
Ne lâzım rişte-i Meryem ne hâcet sûzen-i ‘İsâ

Azmî-zâde Hâletî, G. 6/4

Seyyid Vehbî, “İsa’nın iğnesi ve Meryem’in ipliği olursa, yüz parça olan sinemizi dikmek muhaldir.” dediği aşağıdaki beyitte de cerrahi bir yöntem olarak yara dikmekten bahsetmektedir. Kendiliğinden iyileşemeyecek yaraların kapatılması amacıyla cerrahi iğne ve iplikler kullanılır. Bu münasebetle Hz. Meryem’in ipi inceliği sebebiyle beyte konu olur. Beyitte Hz. Meryem’in ipinin, inceliği sebebiyle dikiş elverişsiz olduğu, yaranın kapanmasına faydasının olmayacağı; âşğın paramparça olan sinesinin dikilemeyecek derecede ciddi yaralarla dolu olduğu söylenmektedir.

Olursa sûzen-i ‘İsâ vü rişte-i Meryem
Muhâl sine-i sad-çâkümüz rûfû itmek

Seyyid Vehbî, G. 133/5

Tecrit âlemi, duyu organlarının ve akılla bilinmeyen, görülmeyen varlıklar ve bunların buldukları gaybî âlemlerden biridir. (Uludağ 2001: 144) Tecrit, sözlükte “soymak, soyutlamak, ayrı tutmak, temizlemek” demektir. Tasavvufta ise “Sâlikin dışını mal ve mülkten, içini de karşılık bekleme anlayışından arındırması, dünya namına hiçbir varlığa malik olmama, kalbi Allah’tan başka şeylerden uzak tutmak, (Cebecioğlu, 2009, 641) Kulun kendisinden zahir olan her şeyden kesilmesi, cereyan eden her şeyde, geriye sadece Hakk’ın kalması, kalbin ve sırrın üzerinden masıvayı kaldırıp atmak, Bir kişinin (soyunması demek olan) tecerrüd elbisesini çıkarması, kulun zahirinin mal ve menfaatten, batınının da karşılık bekleme düşüncesinden arınmasıdır. Bu ise, kulun dünya nimetlerinden yararlanmaması, onu terk ettiği için de dünyevi veya uhrevi herhangi bir karşılık beklememesi demektir. O, bunları sadece Allah’a karşı yapması gereken bir hak olduğu için yaptığı için, bunun haricinde sebebe dayandırmaz. (Erginli, 2006, 1031-1033)¹¹

Tasavvufta dünyayı terk etme ve dünya ile bedensel bağ da dâhil her türlü ilgiyi kesme hâlini karşılayan “âlem-i tecrid” ifadesi de Divan şairlerinin sık sık müracaat ettikleri bir tabirdir. (Taş, 2013, 92) Nigârî de Hz. Peygamberin “fakrım benim fahrimdir” hadisi mucibince kendisini masıvadan tecrit edişini ifade ettiği bir beyitte tecrit âlemine sadece Hz. İsa’nın değil kendisinin de girdiğini dile getirir. Nigârî, aşağıdaki beyitte meseleye tasavvufi boyuttan yaklaşmaktadır. Âlem-i tecrid, bir yandan Hz. İsa’nın dördüncü felekte öteye geçememesine atfı yoluyla kullanılmakla beraber iğnesini rişte-i Meryem’den soyutlayanların sayısının pek de az olmadığını ifade eder. Rişte-i Meryem tabiri beyitte neredeyse görülemeyecek kadar ince olması dolayısıyla ve de dünya malına karşılık olarak kullanılmaktadır.

İğnesin rişte-i Meryemden üzenler çokdur
Girmedir ‘âlem-i tecride hemîn ‘İsâ tek

Nigârî, G. 405/2

Hoca Neş’et’ten alınan aşağıdaki iki beyitten ilkinde “İsâ’nın iğnesi felek atlasını (delip) geçmez mi? Meryem’in ipliği bükülünce çarha dolandır” denmektedir. Burada rişte-i Meryem’in bükülüp iki kat edilerek mukavemetinin artırılması suretiyle kullanılan bir dikiş ipi olduğuna; çarha dolanmasıyla da ipin eğrilip iğe dolanmasına işaret edilmektedir.

Geçmez mi felek atlasını sûzen-i İsâ
Çarha dolandır rişte-i Meryem bükülünce

Neş’et, G. 95/5

“Can damarı, aşk elbisesinin eriş ve arkacı olalı gömlek, bana Meryem’in ipliyle (dokunan) bir kaftan gibi geldi.” manasındaki diğer beyitteki (târ) eriş, (pûd) arkaç, (rişte) iplik, (câme) elbise, (reg-i cân) can

¹¹ Hz. Musa’nın Allah’ın tecellisine mazhar olduğu Tûr Dağı’nda ayakta kalmasını çıkartması, mutasavvıflarca mâsivâ ile her türlü bağı kopartma anlamına yorumlanmış ve bu bağlamda tecrid kavramı kapsamında mütalaa edilmiştir. Özellikle çarğın iki adet olmasından hareketle buraya “dünya ve âhireti gönülden çıkart” ve “dünya ve âhiret sevgisinden soyutlan” anlamları verilmiştir. (Erkaya, 2015: 345) Hz. İsa’nın yolundan alıkonulmasına sebep olan iğne de benzer şekilde düşünülürse iğnenin varlığının da tecrid kavramını şamil olduğu söylenebilir.

damarı demektir. Kabâ sözü hem kaba, hem kaftan mânâsına geldiğinden bu iki mânâyâ göre beytin mânâsı değişir. Burada şâirce -Meryem alâmetiyle- kaftan mânâsı kasdolunmuştur. (Onay, 2004, 412) Kaftan, eski toplum hayatında kıymetli ve lüks kumaşlardan yapılan önemli bir giyim unsuruydu. Dolayısıyla rişte-i Meryem'in kaftan kumaşlarının dokumasında kullanılan bir tür kıymetli ip olduğu söylenebilir.

Târ u pûdu olalı câme-i aşkın reg-i cân
Pirehen rişte-i Meryemle kabâ geldi bana

Neş'et, G. 1/2

Eski tıp metinlerinde gerek küçük yaralarda gerekse büyük cerrahi müdahalelerde yaralara tedavi maksatlı dikiş atıldığından, yaranın boyutuna göre değişik yöntemlerin uygulandığından bahsedilmektedir.¹² Bu uygulamalardan birisi de yaraya fitil vurmaktır. Fasih'in aşağıdaki beyitinden bu uygulamanın derin yaralarda kanamayı durdurmak için kullanıldığını anlıyoruz. Beyite göre Hz. Meryem'in ipinin keten liflerinden yapılan ince telli bir çeşit ip olduğu anlaşılmaktadır.

Fetil âmâde-i târ-ı ketân-ı Meryem olsan da
Benüm zahm-ı derûnum merhem-i bihbûd-düşmendür

Fasih Ahmed, G. 96/2

Neylî'nin mesnevi tarzında yazmış olduğu hikaye-i manzumdan alınan aşağıdaki beyitte ise rişte-i Meryem, sevgilinin belinin inceliğini ifade için kullanılır. Bilindiği üzere divan şiirinde sevgilinin beli genel olarak incelik ve yokluğu ifade eden benzetmeler içerisinde kullanılır ki burada sevgilinin ince beli rişte-i Meryem'e benzetilir. Ayrıca dudak-İsâ ilişkisinde sevgilinin dudaklarının can bahşedici olduğuna işaret edilir.

Lebleri olmuş idi 'Îsî-dem
Hem miyânı çü rişte-i Meryem

Neyli, Hikâye-i Manzum/12

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Sâfi Baba, divanında rişte-i Meryem söylemini dört yerde zikreder. Bir beyitte rişte-i Meryem, yukarıda da zikredildiği üzere masivadan olanı hatırlatan Hz. İsâ, iğne ve tecrid kavramı ile birlikte ele alınır. Rişte-i Meryem'in gözle görülmeyecek incelikte olmasına işaret edilir.

Degildir sûzen-i tecrid ü fikr-i rişte-i Meryem
Bu halhal-ı murassa tavk-ı kumrı mihrîbânıdır

Sâfi Baba, K. 8/ 27

Bir başka beyitte geçen "çeşm-i sûzen" tamlaması, iğne gözü demek olup ipin geçirildiği dar ve ince delik için kullanılır. İğne-iplik ilişkisi çerçevesinde Hz. İsâ'nın iğnesi ve Hz. Meryem'in incecik ipiyle birlikte ele alınır. Rişte-i Meryem, iğnenin ince ve dar deliğinden geçebilecek yapıda ince bir iplik olarak düşünülür.

Mesihâ gibi anı çeşm-i sûzenden geçenden sor
Bu fikr-i rişte-i Meryem'le hem-bâl ü per olmazsa

Sâfi Baba, K. 12/195

Sâfi Baba diğer bir beyitte kullandığı "rişte-i İdris ü Meryem" ifadesiyle Hz. İdris'in elbise diken ilk insan ve terzilerin piri olduğu yönündeki rivayetlere de gönderme yapar.¹³ Beyitin ilk mısrasında rişte-i Meryem'in inceliğine işaretle "İdris ve Meryem'in ipinin ince düşüncesi" ifadelerinin yer bulduğu görülmekte. Hz. İdris'in, Hz. Meryem'le birlikte anılmasının diğer bir sebebi olarak Kurân'da onun yüce bir makama yükseltilip ve seçkinlerden kılınışına (Meryem 19/57-58); İsmail ve Zülkifl ile birlikte sabredenlerden oluşuna (Enbiya 21/85) bağlanabilir. Zira Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Meryem de benzer özelliklerle söz konusu edilmektedir.

Olur fikr-i rakik-i rişte-i İdris [ü] Meryem'den
Kazâ-yı şehri aşk-ı Lâ-mekân'a bâl ü per peyda

¹² İlhan Uçar, Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb (Cerrâh Mes'ûd), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2009, Sakarya, s. 97, 99, 100, 131,132.

¹³ Müslüman müelliflerce İdris, gerek Kuran'daki bilgiler gerekse Kuran dışı ve özellikle Kitab-ı Mukaddes, apokrif İncillerde adı zikredilen ve semaya kaldırılan şahsiyetlerden (Hanok [Hanokh, Enoch, Uhnûh], İlyâ [İlyâs] veya Hızır) biri olarak kabul edilmiştir. İdris nebî motif, gerek tasavvuf ve tekke şiirinde gerekse divan ve halk edebiyatlarında geçmekte, Hz. İdris'in semaya urucu, "Biz onu yüce bir mekâna yükselttik" âyetine (Meryem 19/57) dayandırılmakta ve mî'râciyelerin çoğunda onun urucuna temas edilmektedir. (Harman, 2000, 479-480)

Sâfi Baba, G. 27/3

Sâfi'nin şu beyitinde ise rişte-i Meryem, Hz. İsa'nın semâya urûcunda yolundaki dikendir.
Egerçü olmasaydı hâr-ı râhu rişte-i Meryem
Ederdi bi-mehâbâ çarh-ı çârûmdan güzer 'İşî

Sâfi Baba, G. 256/4

Sonuç

Klasik dönem şâirlerimizin şiirlerinde kullandığı "rişte-i Meryem" söylemi üzerine yaptığımız ve tespit edebildiğimiz kısıtlı malzemeyi kullanabildiğimiz bu çalışma, şâirlerimizin içinde buldukları sosyal ve kültürel yapıya ne denli duyarlı olduklarını göstermekle beraber sahip oldukları yetenekle Osmanlı toplumundaki her türlü dini yapıya ait unsurları da kullanarak zengin bir kültür yapısının varlığına ilişkin fikir vermektedir. Yine bu çalışma klasik şâirlerimizin kullandığı mazmunların ana kaynağı her ne kadar İslam olsa da zaman zaman İseviye ve İsrailiyattan alıntılar yaptıklarını da göstermektedir.

İslamî kültüre ait pek çok malzemenin kullanıldığı klasik şiirimizde, şâirler gayr-ı müslimlerin kültürel ve dinî inanışlarına dair hususları da yakından takip etmişlerdir. Yapılan karşılaştırmalar neticesinde, ayet ve hadislerde belirtilenden farklı olarak, kaynağı itibariyle çeşitli İncillerde tasvir edilen ve Hristiyanlarca "Meryem'e müjde" yahut "beşâret-i Meryem" olarak anılan, Hz. Meryem'in Hz. İsa ile müjdelendiği bu mucizenin tasvirine ait hususlardan birisi olarak "rişte-i Meryem" söylemi, klasik şâirlerimizce mazmun olarak kullanılmıştır.

Söz konusu mazmunun hemen her beyitte ince yapılı, katlanmadan görünemeyecek kadar incelikte bir ip olduğu yönünde kullanımlar mevcuttur. Ancak ne İslamî kaynaklarda ne de Hristiyan kaynaklarında "rişte-i Meryem" in bu derece incelikte bir iplik olduğu belirtilmemiştir. Bununla beraber klasik şâirler, mazmunun bu anlamı etrafında çeşitli hayaller oluşturmuşlardır. Bu mazmunun kullanımları iğne iplik ilişkisi başta olmak üzere, Hz. Meryem'le birlikte özellikle Hz. İsa ve Hz. İdrîs ile birlikte anılmaktadır. Ayrıca "rişte-i Meryem" in, ince yün iplik için kullanılan bir tabir olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber rişte-i Meryem'in, cerrahi müdahalelerde kullanılan ince yapılı bir iplik anlamının yanında, keten liflerinden yapılan bir tür ip manasında kullanıldığı da görülmüştür. Rişte-i Meryem'e yüklenen somut anlamların yanında, inceliğinden hareketle yokluğu, mâsivadan soyutlanmayı ifade için kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bütün bu hususlar, klasik dönem Osmanlı şâirleri tarafından kullanılan "rişte-i Meryem" mazmununun, kanonik ve apokrif kaynaklı olan, Hristiyan ikonografisinde de önemli bir yere sahip olan "Meryem'e müjde" sahnesinden esinlendiği fikrini vermektedir. Ayrıca bu kavramın kullanımında, klasik şâirin hayal gücüne bağlı olarak, farklı kültür ve dinlerle Türk-İslam kültürüne ait hususlar arasında kurulan etkileşim ustalıklı gözler önüne serilmektedir. Son olarak Türkçenin mecaz gücüne bağlı anlam ve imaj dünyasına yaslanan klasik şâirlerin, bu söylemi geniş bir anlam çerçevesinde ele aldıklarını söylemek mümkündür. Bununla beraber bu çalışma ile söz konusu tabirin ne suretle ortaya çıktığına dair soruların bir kısmının giderileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Ay, Mahmut (2011). İşari Tefsirlerde Hz. Meryem. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, s. 123-138.
- Aykanat, Timuçin (2015). *Sâfi Baba ve Divanı (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Auççeği, M. Bünyamin (2016). Klasik Türk Edebiyatında Hz. Meryem. *ЛИТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС: МЕТОДОЛОГІЯ, ІМЕНА, ТЕНДЕЦІЇ*, S. 7, s. 3-13.
- Bilgin, Azmi (2017). *Nigâri Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194361/nigari-divani.html> (E.T. 20. 04. 2019).
- Bornovalı, Sedat (2008). *Bizans Mimarlığında Müjde Sahnesinin Yeri*. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Cebecioğlu, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitapevi.
- Chatzidakis, Nano (2011). Konstantinopolis'in İkonaları. *Bizans- Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*. (Ed: Annie Pralong-Çev: Buket Kitapçı Bayrı), İstanbul: İFEA/Kitap Yayınevi.
- Çıpan, Mustafa (1991). *Fasih Ahmed Dede (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni)*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Çiftçi, Cafer (2012). *Osmanlı Döneminde Mudanya İskeleyi ve Gümrüğü*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Demir, Hatice (2018). Meryem'e Müjde Sahnesinde Meryem'in Kirmeni, Kırmızı ve Mor Yünü Üzerine Görüşler. *Bilimname*, S. 36, s. 375-397.
- Dikmen, Hamit (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Erginli, Zafer (Ed.) (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Erkaya, M. Esad (2015). Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Geller, F. Badalanova (2004). The Spinning Mary: Towards the Iconology of the Annunciation. *Cosmos*, S. 20, s. 211-260.
- Harman, Ö. Faruk (2000). İdris. *TDV İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/idris> (04.05.2019).
- Kara, Ömer (2016). *Divan Edebiyatının Dini Kaynakları (Fuzuli'nin Tevhidi ve Neşâti'nin Hilye-i Enbiyası)*. İstanbul: İFAV Yayınları.

- Kaya, B. Ali (2003). *Azmi-zâde Hâletî Divânı-Giriş ve Divân'ın Tıpkıbasımı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 814*. Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları.
- Kazancı, Tülay (2010). Lekesiz Gebelik: Meryem'in Saflığının Teolojik ve Sanatsal Betimi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 22, s. 101-122.
- Kılıç, Atabey (1994). *Ahmed Neyli Divanı*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kurbıyık, Mehmet (2017). *Kâtib-zâde Sâkin Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-199763/katib-zade-sakib-divani.html>. (E. T. 20. 04. 2019).
- Koçin, Abdulhekim (2017). Virgin Mary's Importance in Islam and Its Reflection on Classical Turkish Literature and Turkish Language. *Journal of History Culture and Art Research*, C. 6, S. 6, s. 281-302.
- Mengi, Mine (2010). Mazmun Üzerine Düşünceler. *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Miles, Laura S. (2014). The Origins and Development of the Virgin Mary's Book at the Annunciation. *Speculum*, V. 89, I. 3, p. 632-669.
- Miller, Robert J. (1994). *The Complete Gospels (Annotated Scholars Version)*. San Francisco: Polebridge Press.
- Oğraş, Rıza (1991). *Hoca Neş'et Divanı (İnceleme ve Metin)*. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Onay, Ahmet T. (2004). *Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Düz: Cemal Kurnaz)*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Pala, İskender (1999). Mamunun Mazmunu. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler (Haz: Mehmet Kalpaklı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem (2009). *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*. İstanbul: Fakülte Kitapevi.
- Taş, Bünyamin (2013). Divan Şiirinin Âlemleri. *Türk Kültürü*, S. 1, s. 81-101.
- Tunç, Semra (2010). Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 15, s. 225-259.
- Uludağ, Süleyman (2005). *Tasavuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Vidinli, H. Fidan (2010). Kur'an'da Üç Kadın: Havva, Meryem, Sebe Melikesi. *Kur'an ve Kadın Sempozyumu 4-5 Haziran*, Ankara. s. 151-166.
- <https://incil.info/kitap/luk/1>
- <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>

<https://www.christthesavioroca.org/annunciation.html>

<https://books.openedition.org/ifeagd/docannexe/image/1698/img-10.png>

<https://archive.greekamericannewsagency.com/2017/04/05/apo-ton-ev-sto-agi-pasx/>

<https://pixabay.com/photos/the-annunciation-virgin-mary-2193543/>